

Manesagen

*Uddrag af:
"Træk af livet på Fejø i svundne tider"
af Niels Stenfeldt*

I 1665 kom der Afslutning paa en mærkelig Sag, Fejø Mænd og Præst angaaende; den havde i Aar og Dage sat Øens Befolkning paa den anden Ende. I lang Tid havde der Gaaet Rygter om Hr. LAURITZ HANSEN og en stor Del Bomænd: de skulde have øvet Trolddom. Der var ført Proces derom ved Fejø Ting, og nu blev Sagen afgjort ved det "Laalandske Landsting".

Fejø havde i længere Tid været plaget af "Mosegrise" d.e.: Vandrotter, der i Mængde oprodede Jorden og aad Kornets Rødder. Mod denne store Landeplage havde man fundet naturligt at søge Hjælp hos 2 Troldmænd. Det var ikke alene det, at Præsten og hans Fæller havde brugt "Manen" og "Signen", det vidste jo alle, at nok var det jo forbudt baade i gejstlig og verdslig Lov, men dog var det noget reelt, noget virksomt, men det rigtig slemme var, at Maningen var foretaget "udi Diefuelens Naffn".

Her viste det sig, at hin unge Mand, Gert Eriksen, som ved Præstevanget var bleven skubbet til Side til Fordel for Hr. LAURITZ HANSEN, siden da havde bevaret et glodende Nag til sin heldige Medbejler, at han optraadte virksomt i Sagen. Han fik ophidset Provsten, hos hvem han var Kapellan, saa han tog Affære og anklagede Hr. LAURITZ. - Det er en meget omfangsrig Sag, som maaske kan virke trættende, men der findes saa mange Enkeltheder deri, som melder om Forhold og Mennesker her paa Fejø, at vi maa have saa meget med som muligt; meget er dog udeladt her, da der findes mange Gentagelser.

Den, der kunde ønske at læse om Retssagen i dens Helhed, henvises til "*Ny kongelig Samling No. 727 in 4.to. Kongelig Bebliotek*"; *det er en helt statelig, smukt indbunden Bog paa 192 Sider.*

Sagen indledes saaledes: "Tingsvidner, Proces og Dom-Slutning imod Præsten og menige Indbyggere paa Fæø for Trolddom og deslige Ting, som de var beskyldte for Anno 1665. Stygge Høegh til Giorslev, Landsdommer over Laaland og Falster, gør vitterligt, at Aar 1665, Onsdagen den 26. April paa Laalaandsfar Landsting var skicket hæderlige og vellærde Mand, Hr. LAURITS HANSEN, Sognepræst paa Fæøe item menige Fæø Indbyggere og i Særdeleshed Niels Jørgensen, Rasmus Snedker, Oluf Jeppesen og Peder Jeppesen".

"Det begyndte med en Sladder, som en Laalik, Jens Skinder, foregiver forleden om Mortensdagstide for et Aar siden, at han skal have hørt og fortalt videre, men han og hans Stifdatter Anne laa ved Stranden ved Kragenæs ovre paa Laalandsiden og snakkede med Rasmus Snedker paa Fæøe om Hr. LAURITZ HANSEN, Niels Jørgensen og de andre Mænd paa Fæøe angaaende de Mosegrises Fordrivelse".

Men Rasmus Snedker sværger nu, at derom har han aldrig talt. Jo, han skulde have sagt, "at der var bygget et Baal paa Fæøe i Fandens Navn, og de havde en Maner der hos sig paa Landet, som de vilde kaste paa Ilden, da Ma-ningen ikke hjalp; de havde ofret 3 Smuler Brød i Fandens Navn ved en anden Maner; de havde gravet Brød ned i Jorden sammen med noget røde noget, en Tingest, som kunne være Skallen af en Pommerans. Han skulde ogsaa have sagt til dem, at Oluf Jeppesen og hans Hustru skulde have bandet Præsten, Hr. LAURITZ, og sagt, at han var første Aarsag til den Trolddom".

Alle de sigtede forsikrede, at "det var Løgn altsammen; han havde dennem saadant løgnagtigen paasagt for en Tvistighed, der var imellem hannem og dennem".

"Præsten og Fæøe Mænd havde anlagt Kontrasag mod mange Folk i Nakskov, som havde sladret om dem, mod Hr. Gert Eriksen, nu Sognepræst i Kettinge, mod en anden Præst, Hr. Søfren Jensen paa Askø, og mod Provsten, Hr. Jacob Clausen, som skulde have søgt og eftertragtet, hvorledes han kunde hidse og opirre Almuen paa Fæøe imod deres Sognepræst, Hr. LAURITZ, ligesom om han et ugudeligt Væsen og stort Afgu-deri skulde have begaaet, hvad han af Had og ingen retsmæssig Aarsag havde antændt.

Hr. LAURITZ havde været for en Provsteret og var midlertid suspenderet fra sit Embede; Dommen var gaaet til Højesteret, som havde afvist Sagen, fordi den var for svagt underbygget, og henviste den til ny Vidneførsel og Dom for Landstinget. Højesteretsafvisningen skete den 5. Juli 1664; dens Slutning lyder: "Efterdi Processen i denne Sag er i adskillige Maader ej efter Landsloven ført, og Gerningerne i sig selv ikke er bevist, bør Sagen komme for sin tilbørlige Underdommer igen". Sagen her for Landstinget er ogsaa efter nutidigt Skøn yderst forvirret fremstillet og saa unødigt vidtløftig, at vi maa nøjes med de mest talende Vidnesbyrd og stille dem paa deres rette Plads, saa der bliver nogen Mening i det.

Mens Hr. LAURITZ som suspenderet surmulede i sin Præstegaard, var netop hans bitre Fjende, Hr. Gert Eriksen bleven anbragt her som Præst i hans Sted.

Hr. LAURITZ HANSENS Herredsbroder, Præsten paa Askø, Hr. Søfren Jenssøn, vidnede mod ham: "Udi forleden Aar 1662 i Efterhøsten, der jeg var rejst til Fæø mit Ærinde at forrette, da gik der Ord og Tale paa Landet, at den Mand, som var kommen til dennem at skulle fordrive deres Mosegrise, skulde købe nye Potter og andet, hvad han skulde bruge dertil, i Fandens Navn.

Der jeg saadant formærkede formanede jeg Hr. LAURITZ broderligen, at han ikke skulde samtykke saadan Handel, men hellere afraade sin Menighed fra saadan Bedragere, at de ikke skulde opvække og føre Guds og Øvrighedens Straf over dennem; men min venlige og broderlige Paamindelse blev ikke vel optagen". Hr. LAURITZ'S Forsvarer bad Askøpræsten om at opgive Navnene paa sin Hjemmelmænd, men han kendte ikke Navnene paa de Personer, som havde fortalt ham om Sagen, ej heller kendte dem af Ansigt". "Og hr.

LAURITZ selv stod frem og svor sin højeste Ed paa, at han aldrig ved, at Hr. Søfren haver haft saadanne Ord til hannem i et Hus eller givet saa sanden formaning til hannem"

Nu fremstod Hr. Gert Eriksen og Vidnede: "Imidlertid at jeg var paa Fæøe at forrette Gudstjeneste i Hr. LAURITZ'S Suspension efter Provstens Befaling, da en Formiddag kom en stor Del af Fæø Indbyggere til fra Hr. LAURITZ's Hus og begærede af mig, at jeg paa deres Vegne vilde gaa beskikkelsesvis til Hr. LAURITZ, hvorfor jeg undskyldte mig, helt efterdi at jeg med Kalk og Disk var gangen ud af Jens Zachariesens Hus (han boede altsaa mærkeligt nok hos Fogeden, Sognepræstens Ven og Slægtning) at betjene et svagt Menneske, som laa paa sin Sotteseng.

De begærede derfor yderligere af mig, at jeg med en Skrivelse til Provsten, Hr. Jacob Claussøn, vilde vare dennem beforderlig, at han vilde kende dennem nogen gode Raad, at de til hemmelig Absolution kunde blive annammede (Øen var sat i en Slags Band, mens Sagen stod paa, saa der ingen Altergang og Skriftemaal fandt Sted), hvorpaa jeg svarede, at jeg lidet vilde betænke mig og gerne tjene dennem i alle christelige mulige Maader; men efter at jeg havde forrettet mit Embede med det syge Menneske holdt Maaltid med den Dannemand Jens Zachriesen, gik jeg ned til Vesterby og bød mig selv til at følges over med dennem, dersom de vilde forskaffe mig frit over til Provstens Hus, hvilket de gerne samtykte og syntes at være glade for; blev derfor tagen en Dannemand af hver By, som skulde følge mig, nemlig Thorkild (Terkel) Nielsøn og Ole Jørgensøn.

Men som vi mod Aften kom til Provstens Hus i hans Fraværelse, frygtede vi vel, at vor Rejse skulde vare noget, fordi han ej var til Stede, men han dog efter en halv Time kom hjem, og han kære Hustru forkyndede hannem min og de tvende Fæømænds Nærværelse. Da spurgte han ligesom med forundring, hvad vi nu vilde bestille der; men der han kom i Stuen fulgte jeg straks med hannem i Kammerset og gav hannem vores Ærinde til Kende, nemlig, at de maatte annammes til Sakramentet, hvorpaa han svarede, at han ej vidste, ved hvad Middel det kunde ske, men vilde dog selv tale med Mændene den næste Dags Morgen, men som de blev fordret ned i hans Studerekammer, og han fornåm af dennem, at det var deres Begæring at forhjælpes til hemmelig Absolutio, sagde han, at han forstod det ikke at kunne ske, med mindre at enten Dommen, som var gangen i Nykøbing (Provsteretsdommen) blev underkendt, eller og til Hove (Kongen) derom suppliceredes; hvorpaa de svarede, at de var vel tilfreds dermed, og bl.a. sagde: "Gud bedre os arme Mænd, at vi er komne i denne Viderværdighed"! Og de foregav derhos, at de havde maaske været saadant foruden, hvis Hr. LAURITZ HANSEN ikke havde været - (oh din Skalk, Gert Eriksen!) - men der de skulde til at forklare det, at de havde hørt af Niels Jørgensen, hvorledes Hr. LAURITZ en Bededag formanede Almuen, at de skulde blive til Stede efter Prædiken, og da Gudstjenesten var til Ende, skal han være gangen ud til Menigheden og foreholdet dennem om den store Plage, som de var straffede med af de Mosegrise, og hvad der skulde søges derimod, hvortil den Dannemand Niels Jørgensen, skal have svaret; "Det er bedst, Hr. LAURITZ, at vi beder Gud om Naade; saa kan han, som haver lagt os Plagen paa, tage den fra os igen".

Hvortil Hr. LAURITZ svarede: Niels, hvor er I nu bleven saa hellig! Tænker I, at Gud kommer ned af Himmelen og gør "Muraculer" som i gamle Dage? Nej, der maa Raad til Guds Raad".

Men som Provsten taledede atter om Supplikation (Ansøgning), gik Mændene op i Stuen af Kammerset tillige med mig, og disimidlertid konciperede (opsatte) Provsten selv en Supplikation til Hans kongelige Majestæt, og der den var forfærdiget, blev i fordret ned i Kammerset igen, og Provsten oplæste Supplikationen for os; der det var sket, sagde de tvende Mænd af Fæø, at de intet kunde gøre derved eller samtykke noget derudi, førend de havde raadført sig med deres andre Sognemænd, begærede derfor, at de maatte faa samme Konzept efter en Kopi deraf med sig, hvilket og blev bevilget og samtykt, og samme Konzept tog jeg med mig til Landet (Fejø), og er det den samme, som her for Retten er framlagt.

Og tillod Provsten Hr. Gert at annamme Kvindfolk, unge Folk og syge Mennesker samt dem, som kunde bevise sig ikke at have været til Stede, der Gerningen skete til Alterens Sakramente.

Ydermere vidnede Hr. Gert, at Hr. Jacob sagde til de tvende Mænd i den Mening: "Rammer Eders eget Bedste, og sætter Eder ikke i Fare for andre, og lader den have Skyld, som haver Skyld". (Hr. LAURIZ).

Item bekendte Hr. Gert, at han havde Mændene forsamlede efter deres oplagte Raad i Baaden, mens de sejlede hjemm til Fæø - i begge Byer og oplæste for dennem den Konzept, om de saa vil have den og den underskrive, hvortil de svarede, at de vilde tage det i Betænkning.

Siden, da han rejste bort af Landet - da Hr. Gert Eriksen fik Kald i Kettinge - og nogle af Mændene ginge med hannem over Isen for Farens Skyld, da bad Jørgen Jørgensen hannem, at han maatte faa samme Konzept, hvilken han og overlod hannem.

Endnu vidnede Hr. Gert, at han ej hørte flere Klagemaal ej heller kan ihukomme, at de tvende Mænd taledede om Hr. LAURITZ videre, end omtalt er i denne indstævnedede Sag."

Den Supplik (Bønskriftet), som Provsten skrev til Kongen i Bøndernes Navn, lyder Saaledes:

Vi fattige, enfoldige Folk haver været for et Aar siden eller to saa højt plaget, at vor Plage maa kaldes en ægyptisk Plage, thi Sjørøtter, som vi kalder Mosegrise, haver undergravet vore Agre og Eng og derved fordærvet os Korn og Kaal, ja, de haver ikke skaanet vore Kornlader og Madskabe, saa Gud sig endnu over os forbarme. Saa er der paa vores Land vel brugt Midler en Gang og anden Gang, først af en i Laaland boendes, som selv ankom og bød sig til at rejse til Sælland, hvor han kendte en, som hannem skulde undervise og lære sligt Utøj at fordrive, og hannem da til Rejsen blev givet af hver Mand 8 Skilling danske.

Siden kom han igen og sagde, at han havde lært en synderlig Maade at bruge dertil af en Degn paa Sælland, som var at anrette et Baal af en ny Potte med noget Svovl og noget Hvidt, som skulde dertil af andet Stof; saa skulde de syde og stege nogle af Mosegrisene; derved skulde alle de andre Mosegrise komme og løbe selv ind i Baalet.

Dette blev prøvet paa en Odde ud fra Landet, som kaldes Skalø. Om den Bedrager brugte noget andet Middel eller Manér dertil, det hørte og fornåm ingen af os; om han og var paa Apoteket i Nakskov og begærede til Købs, hvad han dertil skulde bruge, i den onde Mands Navn, det er os alle uvitterligt.

Men mange adskillige Folk, som synes os at være forstandige, sagde os, at sligt kunde være naturligt og lovligt, hvorfor vi og i vor Nød brugte det, som vi mente lovligt at være.

Den anden Bedrager, som kom til os i samme Nød, lovede alting senere at forrette bedre i Guds Navn og aleneste nedgravede nogle Stykker Brød i Jorden, og var det ikke mange af os derhos paa den Tid, sa sligt efter hans egen Bekendelse skete.

Saa havde vi aldrig tænkt, at sligt havde været saa stor en Synd, som vor kære Herreds provst forklarede os det, da han noget derefter var her og vor Kirke visiterede, og han da af vor Sognepræst Hr. LAURITZ om sligt var underrettet, og som det syntes, da havde Hr. LAURITZ sagt det meget værre for Provsten, end det skete, paa det at han kunde føre os udi Suspicion (Mistanke) og Mistanke, for han vidste, at vi havde adskilligt at klage paa hannem for Provsten, naar vi i Kirken samledes, saa nu beklagede vi, at sligt var sket.

Dersom vi havde haft en Sjælesørger, som kunde have raadført os og sagt, sligt at være Synd, saa han ikke alene tilstedede det første med Baalet, hvilket vi tænkte at være vel bestilt (gjort), fordi Præsten ikke raadede derfra men endogsaa, efter at det første fandtes at være forfængeligt og til ingen Fremgang, da, som Menigheden paa en Bededag gik af vor Kirke, gjorde Præsten sin Tale til dem, at der endnu vilde bruges andet Middel, om det ikke var i Dannemark at finde, man da kunde hente en fra Tyskland, hvortil en Dannemand ved Navn Niels Jørgensen svarede offentlig paa alles Vegne: "Hr. LAURITZ, lad os bede Gud om Naade som haver lagt os Plagen paa; han kan bedst hjælpe os". Hvortil Hr. LAURITZ igen svarede; som Niels Jørgensen vil det bestaa (bevidne) og mange Folk, som var til Stede og det hørte: "Niels! Hvor er I bleven nu saa hellig! Tænker I, Gud kommer nu ned af Himmelen som i fordums Tid? Der skal Raad til Guds Raad".

At vi intet skal forbigaa, hvorledes Hr. LAURITZ ellers i Fejde- og Fredstid haver været os til Besværlighed, Skade og Forargelse, hvorfor vi takker Gud og vor allernaadigste Koning, at vi med en retsindig Sjælesørger maa blive forsynede. Og efterdi Hans kongelige Majestæt, vor allernaadigste Herre af denne vor ydmygeligste, sandfærdige Beretning vil naadigste eragte, hvorledes vi er bedragne af den, som skulde give os de bedste Raad, da beder vi paa det underdanigste, at den maa lide, som haver Skylden, og vi enfoldige, som aldrig hørte deri nogen Gensigelse af hannem og derfor tænkte, at det var lovligt, maatte forskaanes. - Vi haaber, at vi i Tide efter vore Hjerters Længsel stedes til vores Salighedsmiddel (Sakramentet) at bruge, hvorfra vi nu en Tid lang haver været forhindrede".

De (Provsten) beder saa om at faa en anden Præst og slutter:

"Vi beder Gud, at det maa gaa Kongen - Frederik den Tredie - og det ganske kongelige Hus vel. Eders kongelige Majestæts, vor allernaadigste Herres og Konges allerunderdanigste Undersaatter paa Fæø".

Kongen bønhørte dem og sendte Biskoppen dette Bud:

"Vores naadigste Vilje og Befaling er, at I gør den Anordning, at de Folk paa Fæø, som en Tid lang er holdt fra Sakramentet, igen dertil bliver annamnæt. Dermed ske vor Vilje, befalendes Eder Gud.

Skrevet paa vort Slot Kiøbenfaffn den 22. Octobris Anno 1664 under vort Signet. Frederich"